

УДК 81'373.21

DOI: <https://doi.org/10.37919/3083-6212.2024.1.96-113>**Вербич С.О.**

доктор філологічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу історії української мови та ономастики
Інституту української мови НАН України
<https://orcid.org/0000-0003-4671-1898>
e-mail: sviatoverb@ukr.net

ПОДІЛЬСЬКІ ОЙКОНІМИ З ПОСТПОНЕНТОМ *-ГОРОД* / *-ГОРОДОК*: ІСТОРІЯ, ХРОНОЛОГІЯ ТА ЕТИМОЛОГІЯ

Об'єкт історико-лінгвістичного дослідження в пропонованій статті — однослівні ойконіми, мотивовані лексемою *город* / *городок*, а також композити із другим складником *-город*, зафіксовані в різних регіонах історичного Поділля — у межах сучасних Вінницької, Тернопільської і Хмельницької областей: *Білогородка*, *Вернигородок*, *Городок*, *Дзвенигород* і *Звенигород*, *Китайгород*, *Комаргород*, *Копайгород*, *Райгород*, *Стражгород*, *Шаргород*, а його предмет — структурно-семантична й етимологічна характеристика твірних основ відповідних ойконімів і спроба хронологічної атрибуції появи зазначених поселень.

Ключові слова: апелятив *гóрод*, двоосновні назви, ойконіми з компонентом *-город*, Поділля, праформа.

Як відомо з історичних джерел, територія Поділля* належить до давно освоєних людиною регіонів. Рання історія її заселення сягає доби палеоліту. Важливо відзначити, що наші слов'янські предки, за свідченням археологічних досліджень, постійно проживали на цих землях, особливо в межиріччі Середнього Дністра й Південного Бугу, вже з перших століть нової ери [Наулко 1994, с. 35]. Фактично з того часу й надалі якихось тривалих чужорідних впливів на місцевих мешканців Поділля не зафіксовано, що зумовило стабільність тут мовно-історичних процесів, які закономірно позначилися й на генетично слов'янському (українському в різних хронологічних проявах) характері тутешньої топонімії.

Становлення системи назв поселень історичного Поділля в межах його основної території (теперішні Вінницька, Тернопільська (переважна частина) й Хмельницька області) починається з давньоукраїнського періоду. На це перекон-

---

*До історично-географічної області Поділля належать сучасні терени Вінницької й Хмельницької областей, а також східні райони Тернопільщини й наддністрянські райони Чернівецької області [Приходнюк 1975, с. 9].

ливо вказують літописні фіксації низки подільських ойконімів, схарактеризованих у такій авторитетній праці, як «Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі» (наприклад: *Калюс* (тепер не існує, затоплене водами Дністровського водосховища), *Кам'янець* (тепер *Кам'янець-Подільський*), *Микулин* (тепер *Микулинці* на Тернопільщині), *Теребовля* та ін.). Зауважмо, що в структурі населених пунктів Подільської землі, як й інших українських теренів, вже в історичні часи були і сільські, і міські (міста і містечка) поселення.

Процес заселення Поділля, насамперед Середньої Наддністрянщини й Надбужжя (басейн Південного Бугу), в різні періоди середньовічної історії краю був нерівномірним. Як зазначав М.С. Грушевський, до 1-ї чверті XV ст. цей регіон активно освоювало українське населення. Проте вже із XVI ст. значна частина Поділля перетворилася на пустелю. Це було спричинено частими нападами татар, адже саме подільськими землями пролягали сумнозвісні Чорний і Кучманський шляхи, якими кримці рухалися на українські Поділля, Волинь і Галичину [Грушевський 1894, с. 6]. Лише з кінця XVI – початку XVII ст. відновлюється заселення подільських Наддністрянщини й Надбужжя. Люди повертаються в запустілі села й селища й під проводом власників цих теренів закладають нові укріплені поселення із замками [там само, с. 7], довкола яких із часом виростають міста й містечка. Зокрема, багато так званих городів з'являється тут з ініціативи польської влади, у підпорядкуванні якої різні частини Поділля перебували з 1-ї половини XV ст. (подільські райони сучасної Тернопільщини) й упродовж XVI – першої половини XVIII ст. (з незначною перервою під час турецької окупації; землі сучасних Вінниччини та Хмельниччини). Польські землевласники були зацікавлені в спорудженні замків і фортець — своєрідних оборонних пунктів від нападу кримських татар. Саме в цей період на географічній карті Українського Поділля з'являються міста й містечка, назви яких містять у своєму складі ст.-укр. *городъ* 'укріплене місце з оборонними спорудами, город, замок' (ССУМ 1, с. 253). Це, очевидно, був своєрідний відгомін традиції давньоруської доби, коли функціонувала продуктивна номінаційна модель із компонентом *-город* [Роспонт 1972, с. 62]. Обов'язковим елементом таких укріплених поселень у феодалний період були замки й різні оборонні споруди [Рабинович 1968, с. 130–131]. З плином часу, як слушно зауважують дослідники, городами (городками) стали називати лише ті поселення, які були економічними й інколи — адміністративно-політичними центрами великого чи малого терену [там само, с. 131]. На це, власне, і вказує еволюція семантики лексеми *город* в історичні часи: д.-р. *городъ* 'огорожа, паркан, фортеця; місто; мур' (ЕСУМ 1, с. 571) → ст.-укр.

городъ ‘укріплене місце з оборонними спорудами, гóрод, замок’, ‘великий населений пункт, переважно на магдебурзькому праві’ (ССУМ 1, с. 253) → укр. заст. *гóрод* ‘місто’ (ЕСУМ 1, с. 571).

Ономасти, аналізуючи східнослов’янський ойконімікон, справедливо відносять композити зі складником *-город* до давніх утворень [Роспанд 1972, с. 52, 62], що, зокрема, підтверджують літописні джерела, фіксуючи в період Ранняго Середньовіччя такі назви міських поселень, як *Білгород*, *Вишгород*, *Звенигород*, *Новгород*. Перелік двоосновних назв нп із постпонентом *-город* у східнослов’янському, зокрема в українському, ойконіміконі не вичерпується вказаними назвами. Він значно ширший. З огляду на це постає закономірне питання: чи всі такі назви відбивають архаїчну семантику компонента ст.-укр. *городъ* ‘укріплене місце з оборонними спорудами, гóрод, замок’. Очевидно, відповіді на нього допоможе докладний аналіз як мовної історії й етимології конкретної назви нп, так й історії самого поселення.

Об’єктом історико-лінгвістичного дослідження в пропонованій статті є однослівні ойконіми, мотивовані лексемою *город* / *городок*, а також композити із другим складником *-город*, зафіксовані в різних регіонах історичного Поділля — у межах сучасних Вінницької, Тернопільської і Хмельницької областей, а його предметом — структурно-семантична й етимологічна характеристика твірних основ відповідних ойконімів і спроба хронологічної атрибуції появи зазначених поселень.

Білогородка (с. Ізяславськ. р-ну Хмельницьк. обл.). Згідно з історичними джерелами, ойконім відомий із 1450 р. (ІМСХм., с. 274). Історичні словоформи: 1508 р. — село *Бѣлогородку* (Теодорович, с. 5), 1652 р. — *в Білогородьце* (НВВУ, с. 652), 1765 р. — *Białogrudka* (АЮЗР V/2(1), 105), 1875 р. — *Бѣлогородка* (ПУМ), 1880 р. — *Białogródka*, *Białogród* (SG I, с. 190), 1946 р. — *Білогородка* (АТП 1947: с. 231). З-поміж наведених форм привертає увагу варіант *Білогород* (*Białogród*), який указує на те, що первинною назвою цього поселення була *Білогород*. Опосередковано це підтверджують археологічні дослідження: на околиці села виявлено руїни давнього городища-замку (SG I, с. 190). Наведені відомості дають змогу поглибити історію вказаного поселення, а його первісну назву — розглядати в колі споріднених ойконімів в Україні та за її межами — у ширшому слов’янському ареалі: іст. *Бѣльгородъ* — місто в Київській землі (сучасне с. *Білогородка* Бучанськ. р-ну Київськ. обл.; ЕСЛГНПР, с. 27–28), *Білгород-Дністровський* — місто в Одеській обл. (910 р. — [*Белгород*] (Кушнір, с. 98–99), 1395 р. — *w Białogrodzie* (СМЛ, с. 106); відомо, що це місто назвали *Білгородом* представники східнослов’янських племен уличів і тиверців у VIII–IX ст. [Верменич 2010, с. 7]), пол. *Białogard* (середньовічне містечко на

Помор'ї), серб. *Београд* (суч. *Белград*), хорв. *Belgrad* (XV ст.), чеськ. *Bělohrad* (1603 р.), *Belogradum* — місто в Албанії (XI–XIV ст.) (ЕССЯ 2, с. 78; SP 1, с. 233–234). Наведений топонімний матеріал — переконливе свідчення слов'янської архаїки композита *Біл(о)город*, що має праслов'янську природу: *běľgordъ (ЕССЯ 2, 78) 'білий (гарний, красивий) город' (ЕСЛГНПР, с. 27–28), *Bělogordъ: *Běľgordъ (SP 1, с. 233–234). Назва *Білогородка* пізніша, вторинна щодо *Білогород*, оформлена суфіксом -к-а за аналогією до поширених ойконімів із цим формантом.

Вернигородок (с. Хмільницьк. р-ну Вінницьк. обл.). Перша письмова згадка про цей ойконім — 2-га пол. XVIII ст.: 1754 р. — *Wernyhorodek* (Тариф, с. 38). З погляду структури — це складна (за будовою) назва: утворення з препозитивним компонентом *верни-* — форма наказ. способу від *вернути* 'повернути (віддати)' і постпозитивним *городок* < *город* 'місто; укріплене місто'. Семантику ойконіма мотивувала, очевидно, ознака *'повернене (відвойоване) місто'. Згідно з місцевими переказами, за колишнє урочище *Городок* велася боротьба між власниками нп Білопілля та Білилівка (SG XIII, 234).

Городок (с. Чортківськ. р-ну Тернопільськ. обл.). Ойконім відомий із 1418 р. (Тернопільщина ІМС 2, с. 165). Наступні історичні фіксації: 1563–1564 рр. — *Grodek Kulakow* (Михайловський 2012, с. 139), 1604 р. — *Grodek Kulakow* (Крикун 2011, с. 187), 1622 р. — *Grodek* (Крикун 2011, с. 187), 1765 р. — *Kulakow Grudek* (АЮЗР V/2(1), с. 142), 1785–1788 рр. — *Gródek* (ЙМ, с. 85), 1946 р. — *Городок* (АТП 1947, с. 562). М.Л. Худаш пов'язував цю назву з укр. *городок* 'невеликий город-місто' [Худаш 2006, с. 61], а Д.Г. Бучко її внутрішню форму мотивував значенням '(невелике) укріплене поселення' [Бучко 2017, с. 84]. За місцевими переказами, це був важливий оборонний пункт (Тернопільщина ІМС 2, с. 165). Однак доступні на сьогодні історичні й археологічні відомості про цю місцевість не підтверджують тут ні решток давньоруського городища, ні історичного гóрода — укріпленого місця з оборонними спорудами. Це дає підстави припускати, що первісно *Городок* був звичайним невеликим міським поселенням, на що, власне, і вказував М.Л. Худаш. Варіантна назва *Городок Кулаків* містить означувальний складник *Кулаків* — дериват із присвійним суфіксом -ів (< -ов) від антропоніма *Кулак*, що позначав, напевно, власника цього поселення. Пор. укр. прізвище *Кулак* (Редько 1, с. 555).

Городок (м. Хмельницьк. р-ну Хмельницьк. обл.). Історичні джерела фіксують указаний ойконім, починаючи з XIV ст. — *Nowodwór-Gródek* (Pułaski, с. 44). Упродовж наступного періоду це поселення мало інші назви: 1469 р. — *Nowidwor* (Михайловський 2021, с. 263), 1479 р. — *Nowodwór* (Pułaski, с. 152), 1524 р. — *Grodek Bedrychow alias Nowodwor* (Крикун 2011, с. 210), 1584 р. —

Bedrychowce (Крикун 2011, с. 210), 1662 р. — *Grudek Bedrychow* (Крикун 2011, с. 210). Сучасна назва остаточно закріпилася за цим поселенням із 2-ї пол. XVIII ст.: 1758–1765 рр. — *Grodek* (АЮЗР IV/1, с. 568), 1885 р. — *Городокъ* (Волости, с. 257), 1946 р. — *Городок* (АТП 1947, с. 228). З наведених форм ойконіма незрозуміло, яка з найдавніших назв цього поселення — *Новодвір* чи *Городок* — первісна. За умови, що такою була *Новодвір* < *Новодворъ*, в її основі — лексикалізоване словосполучення *новий двір* (пор. аналогічний ойконім *Новий Двір* на Волині [Шульгач 2001, с. 94]). Щодо семантики цього композита, то, з огляду на його фіксацію (XIV ст.), перший складник назви треба пов'язувати зі ст.-укр. *новий* 'який недавно з'явився, виник, створений' (ССУМ 2, с. 56; на противагу *Старому двору* (тепер *Бедрихівці* на Тернопільщині), де було родинне гніздо магната *Бедриха* (*Бедришка*) [Петров 2018, с. 6]), а другий — *двір*, що формально пов'язаний зі ст.-укр. *дворъ*, неоднозначний: міг бути мотивований або значенням 'поміщицький будинок разом із господарськими службами і землею (садиба)', або семемою 'поміщицьке землеволодіння (масток)' (ССУМ 1, с. 289). Найімовірніше, у нашому випадку йдеться якраз про друге значення, на що певною мірою вказує варіантна назва *Городок Бедрихів*, у складі якої посесив *Бедрихів* < *Бедрих*. Це поселення заснував кам'янецький каштелян Микола *Бедрих* [Петров 2018, с. 5]. Пор. ще пол. антропонім *Biedrych* (Rymut I, с. 205). Стосовно паралельної назви *Городок* можна впевнено стверджувати, що вона не пов'язана з давньоруським *городом*. Однак не можна остаточно констатувати, що семантику основи ойконіма *Городок* мотивувало значення 'невеликий *город* (місто)' (див. вище). З історично-географічних описів відомо, що вказане поселення розташоване на гористому (важкодоступному. — С.В.) березі р. Смотрич (ІМСХ, с. 90). Це опосередковано може свідчити і про первісно укріпленний характер містечка *Городок*, про що, до речі, зауважували свого часу М.М. Торчинський і Н.М. Торчинська, вбачаючи в основі ойконіма *Городок* апелятив *городок* 'невелике укріплене поселення; укріплення із частоколу або із зрубів' [Торчинський 2008, с. 141–142]. Варіант *Бедрихівці* — результат онімізації катойконіма *бедрихівці* ' мешканці поселення *Бедрихів* (*Городок*)'.

Дзвенигород (с. Мельнице-Подільськ. селищ. громади Чортківськ. р-ну Тернопільськ. обл.). Як свідчать історичні документи, уперше цей ойконім згадано в 1442 р. як *Дзвиняче: Swiniacze* на р. Дністер (Михайловський 2021, с. 213; тут графема *s* передає звук *z* (*dz*)). Назву ж *Звенигород* у цій місцевості відзначено в 1466 р. — *Szwynugrod* (Михайловський 2021, с. 214). Надалі ойконім не змінювався: 1656 р. — *Zwiniacz z Zwinogrodem* [Бучко 2017, с. 94], 1678 р. — [*Звиногород*] (Крикун 2015, с. 266), 1881 р. — *Dźwinogród*, містечко в Борщівському пов. (SG II, с. 310), 1946 р. — *Дзвенигород* (АТП 1947, с. 573). Найімовірніше,

найраніше відзначена назва цього поселення — *Дзвиняче* не первісна. Опосередковано на це вказують такі факти: 1) уточнення до фіксації 1442 р. — *castello* (Михайловський 2021, с. 213) < *castellum* ‘укріплене місце, замок’ (ЛРС, с. 144), що співвідносне зі ст.-укр. *городь* ‘укріплене місце з оборонними спорудами, гóрод, замок’ (ССУМ 1, с. 253); 2) виявлені в околицях *Дзвенигорода* рештки давньоруського городища [Войтович 2009, с. 163; Миська 2013, с. 62]. У такому разі первісна назва цього поселення — *Дзвенигород* < *Звенигород* < д.-р. *звенигородь* ‘укріплене місце, де дзвонили під час наближення ворога’ < псл. *zvъnigordь (ЕСЛГНПР, с. 62) [Бучко 2017, с. 94]. Варіантна назва *Дзвиняч* (*Звиняч*) вторинна щодо суміжного ойконіма *Дзвиняч* (*Звиняч*; тепер *Дзвинячка* в тому ж р-ні), на що, власне, і вказує фіксація 1656 р. — *Zwiniacz z Zwinogrodem* (див. вище). А цей ойконім, своєю чергою, вторинний до місцевого гідроніма *Звиняч* (тепер *Звинячка*, п. Тупи (Дупи) п. Серету л. Дністра; Заліщицьк. р-н Тернопільськ. обл.; СГУ, с. 210) < *звиняч ‘дзвінкий, гучний (про течію гідрооб’єкта)’, пор. споріднене укр. *дзвенячий* ‘дзвінкий’ (Грінченко 1, с. 377).

Звенигород (с. Бучацьк. міськ. громади Чортківськ. р-ну Тернопільськ. обл.). Перша письмова згадка про цей ойконім в історичних джерелах датована кінцем XVI ст. — *Zwinograd* (АНРР). Пізніші фіксації: 1603 р. — *wsí Zwinogrodu* [Бучко 2017, с. 118], 1661 р. — *Zwinograd ad Buczacz* [там само, с. 118], 1881 р. — *Dźwinogród* у Бучацькому пов. (SG II, с. 311), 1946 р. — *Звенигород* (АТП 1947, с. 556). Деякі історики й краєзнавці стверджують, що в околицях цього поселення виявлено рештки давньоруського городища [Войтович 2009, с. 16] (ТЕС 1, с. 643). Однак, як зазначає Р. Миська, археологічні обстеження с. Звенигорода Бучацького (тепер Чортківського. — *С.В.*) р-ну та його околиць не виявили тут слідів давнього городища [Миська 2013, с. 62]. Попри це, фіксація вказаного ойконіма на поч. XVII ст. дає підстави мотивувати його другий складник значенням ст.-укр. *городь* ‘укріплене місце з оборонними спорудами, гóрод, замок’ (див. вище). Дослідник ойконімікону Тернопільщини Д.Г. Бучко в основі аналізованої назви вбачав д.-р. *звенигородь* ‘укріплене місце, де дзвонили під час наближення ворога’ [Бучко 2017, с. 118], проте спростування твердження про наявність у цій місцевості решток давньоруського городища [Миська 2013, с. 62] вказує, напевно, на пізнішу хронологію поселення *Звенигород* порівняно з *Дзвенигородом* (див. вище).

У контексті аналізу західноподільських ойконімів *Дзвенигород* і *Звенигород* не можна оминати увагою питання про локалізацію літописного *Звенигорода* в Галицькій землі (1086 р. — *Звенигороду*, 1144 р. — *къ Звенигороду*; ЕСЛГНПР, с. 61) — на Тернопільщині чи на Львівщині, яке вже тривалий час цікавить істориків (відповідні дискусії тривають із XIX ст.). Вирішальним, однак, у

розв'язанні цієї проблеми, за словами Р. Миськи, є саме археологічні дослідження, згідно з якими давній (галицький) *Звенигород* розташовувався на березі р. Білка поблизу Львова [Миська 2013, с. 59] — тепер тут с. *Звенигород* Львівського р-ну Львівської обл.

Китайгород (с. Кам'янець-Подільськ. р-ну Хмельницьк. обл.). В історичних джерелах цей ойконім відзначено з кінця XVI ст.: 1599 р. — *Kitajgrad seu Nowe Miasto* (Крикун 2011, с. 215). Щоправда, назву *Kumajgorod* зафіксовано разом із варіантом *Нове Місто* (лат. *seu* 'або'; ЛРС, 798, 806). Пізніші фіксації: 1604 р. — *Nowe Miasto alias Nowograd* (Крикун 2011, с. 215), 1681 р. — *Kitahorod, Kitayhorad* (Крикун 2011, с. 215), 1702 р. — *Kitajgrad* (АЮЗР II/3, с. 503), 1885 р. — *Kumajgorodъ* (Волости, с. 280), 1946 р. — *Kumajgorod* (АТП 1947, с. 232). Оскільки в давніх документах форму *Kumajgorod* ужито першою, це може вказувати на її давніший характер порівняно з варіантною назвою *Нове Місто*. Дослідники топонімікону Хмельниччини М.М. Торчинський і Н.М. Торчинська тлумачать ойконім *Kumajgorod* як композит, убачаючи в його основі компоненти *kuma* 'плетениця' і *gorod* 'місто' й зауважуючи, що колись так називали поселення, які мали укріплення — спочатку з лози, а потім обмуровані [Торчинський 2008, с. 227]. На мою думку, перший складник цієї назви *Kumaj-* безпосередньо пов'язаний із апелятивом *kumaj* 'фортеця, укріплення; плетінь, набитий землею' [Железняк 2013, с. 55] < псл. *kytajъ (ЕССЯ 13, с. 280) 'пучок; те, що зв'язане' [Железняк 2013, с. 55], 'плотово-земляний город' [Шапошников 2006, с. 442]. На жаль, нині невідомо, чи існувало в цій місцевості якесь поселення до того, як тут з'явився теперішній *Kumajgorod*. З певністю, однак, можна стверджувати, що колись це було місто, на що переконливо вказує паралельна назва *Нове Місто*, причому укріплене місто. За матеріалами історичних джерел, син польського магната А. Потоцького Станіслав спорудив тут на горі замок, оточивши його стінами й валом (ІМСХ, с. 190). Отже, семантику складників ойконіма *Kumajgorod* мотивували значення 'фортеця, замок' і 'укріплене місце з оборонними спорудами'. Власне, назву *Kumajgorod* для поселення було обрано за давньою традицією, згідно з якою деякі укріплені нп називали саме так. Свідчення цього — низка таких ойконімів на Правобережній Україні: на Черкащині (Чигиринськ. пов.), Вінниччині (село в Брацлавськ. пов. і містечко в Липовецьк. пов. (SG IV, с. 115) — тепер села у Вінницьк. й Гайсинськ. р-х Вінницьк. обл.). З огляду на це малоімовірно видається гіпотеза Я. Дашкевича, що *Kumajgorod* < алан. *kitaj* 'торговиця', тобто, за словами історика, так називали торговельний центр на околиці золотоординських територій [Дашкевич 2016, с. 245]. Архаїка формальної структури й первісної семантики компонента *Kumaj-* дала підстави

білоруській дослідниці Р.М. Козловій реконструювати псл. форму *Kytajъ [Козлова 2014а, с. 235].

Комаргород (с. Тульчинськ. р-ну Вінницьк. обл.). Поселення з такою назвою відоме з 1-ї пол. XV ст. (Мельник, с. 639). Наступні фіксації засвідчують незмінну форму ойконіма до наших днів: 1607 р. — *Komargrod* (Żdz. XXI, с. 126), 1799 р. — Мѣстечко *Комаргородъ* (ТОПГ, с. 242), 1889 р. — *Комаръ-городъ* (Гульдман 1889, с. 374), 1946 р. — *Комаргород* (АТП 1947, с. 35). З погляду дериваційної структури це композит зі складниками — відантропонімним *Комар* (згідно з історичними джерелами, поселення заснував *Комар-Забужинський*; Труды, с. 1030; SG IV, с. 298) і апелятивом *город* ‘(укріплене) поселення; місто’.

Копайгород (сmt Жмеринськ. р-ну Вінницьк. обл.). Ойконім відомий із 2-ї пол. XVI ст. — *Копайгородъ* [Грушевський 1894, с. 190]. Історичні словоформи: 1635 р. — *Копайгородъ* (Труды, с. 723), 1738 р. — w *Kopajgradzie* (ГРУ, с. 105), 1893 р. — *Копай-городъ* (Гульдман 1893, с. 216), 1946 р. — *Копайгород* (АТП 1947, с. 21). Це складна (за будовою) назва з компонентами *копай-* і *город* ‘город; місто’. Дослідниця вінницького ойконімікону Л. Дика пов’язує перший складник цієї назви з антропонімом *Копай*: ‘город (місто) Копая’ [Дика 2013, с. 118]. На мою думку, таке пояснення хибне. За свідченням історичних джерел, вказане місто було оточене великими оборонними валами (Труды, с. 723). Це дає підстави інакше пояснювати препонент *Копай-* < *копай* — форма наказового способу від *копати* ‘робити заглиблення, виймаючи, відкидаючи землю заступом, лопатою тощо’, а цілісну семантику композита *Копайгород* мотивувати значенням *‘місто, укріплене насипаними земляними валами’. Білоруська дослідниця Р.М. Козлова для ойконіма *Копайгород* відновлює праформу псл. *Kopajъgordъ [Козлова 2014б, с. 40]. Однак пропонується реконструкція проблематична через обмежений ареал таких утворень.

Райгород (с. Вінницьк. р-ну Вінницьк. обл.). Найперші письмові свідчення про цей ойконім дійшли до нас із кінця XVI ст.: 1598 р. — в местечку *Раигороде* (Крикун 2008а, с. 720). Відтоді й до сьогодні назва цього поселення не зазнавала змін: 1622 р. — *Rayhorod* (Żdz. X, с. 621), 1757 р. — местечка *Райгорода* (ГРУ, с. 255), 1800 р. — *Райгородъ* (Труды, с. 302–303), 1946 р. — *Райгород* (АТП 1947, с. 32). Історичні фіксації підтверджують статус *Райгорода* як містечка. Етимологія ойконіма неоднозначна, що зумовлено різноплановим тлумаченням внутрішньої форми його першого складника. З певністю можна стверджувати, що препонент *Рай-* не пов’язаний зі значенням ‘місце вічного блаженства праведників після смерті’ (ЕСУМ 5, с. 16), оскільки таке поняття стосується лише релігійної (християнської) сфери. Малоімовірно видається і зв’язок основи *Рай-* із псл. *rajъ / *raja ‘болото’ [Rospond 1981, с. 67], адже місто не могли закласти в

болотистій місцевості. На мою думку, можливі такі версії пояснення первісної семантики складника *Рай*-:

1. *Рай*- < антропоніма *Рай*. Таку позицію обстоює В.П. Шульгач, аналізуючи формально споріднений ойконім *Раймісто* на Волині [Шульгач 2001, с. 115–116]. Справді, відповідна особова назва представлена в слов'янському іменниківі. Пор., наприклад, відантропонімні ойконіми *Раївка* в різних регіонах України (АТП 1947, с. 829), ст.-рос. антропонім *Рай*, 1572 р. (Морошкин, с. 165). Однак мотивація компонента *Рай*- власною особовою назвою неостаточна. Певні сумніви викликають численні ойконімні відповідники в інших регіонах України та за її межами: у Запорізькій та Кіровоградській обл. (АТП 1947, с. 829), Польщі: *Raigród* (1579 р.) — центр гміни в Підляському воєводстві (Метрыка, с. 181). Пор. ще споріднені назви нп *Райгородка* на Луганщині, *Райгородок* на Житомирщині, Донеччині, Чернігівщині (АТП 1947, с. 829). Навряд чи всі ці поселення заснували особи з ім'ям *Рай*. До того ж у період XVI ст., коли деякі із цих ойконімів згадано в історичних джерелах (на Вінниччині, у Польщі; також варіантна назва *Райгород* для ойконіма *Вербка* (тепер *Вербка-Мурована*) на Хмельниччині): 1599 р. — *Werbka alias Rajgorod*; Крикун 2011, с. 255), доступні пам'ятки не засвідчують шляхтича (магната) з таким ім'ям, а міста (містечка), як відомо, засновували саме представники тодішньої соціальної еліти.

2. *Рай*- < *рай* із переносним значенням 'красива, благодатна місцевість' (СУМ VIII, с. 441) (очевидно, саме в цьому семантичному полі треба розглядати і д.-р. *rai* 'сад' (ЕСЛГНПР, с. 114), укр. *рай* 'сад, квітник' [Лучик 2014, с. 398]). Опосередковано на таку мотивацію складника *Рай*- аналізованого ойконіма вказує географічна характеристика відповідного поселення: воно розташоване в місцевості з родючим ґрунтом (Труды, с. 302–303) і при паромній переправі через Південний Буг (Гульдман 1889, с. 359). До речі, схоже пояснення має і назва нп *Рай* на Тернопільщині — від однойменного мікротопоніма, мотивованого апелятивом *рай* [Бучко 2017, с. 230].

Другий складник ойконіма *Райгород* пов'язаний із апелятивом *город* 'місто', що, найімовірніше, від *город* 'укріплене місто' (ЕСУМ 1, с. 570–571).

Стражгород (с. Гайсинськ. р-ну Вінницьк. обл.). Перша письмова згадка про цей ойконім — 1648 р., *Strasgrud* (ГКУ, с. 201). Пізніші фіксації: 1654 р. — *Stražhorodek* (Крикун 20086, с. 257), XVIII–XIX ст. — *Стражгородъ* (Труды, с. 355), 1946 р. — *Стражгород* (на той час Теплицьк. р-н; АТП 1947, с. 34). Аналіз формальної структури цієї назви дає змогу виокремити її складники — *страж*- і *-город*. Щодо першого з них, то його фонетика вказує на зв'язок із пол. *straż* 'сторожа; варта', пор. ще ст.-пол. (XV ст.) *straža* 'сторожа, сторожування',

які вважають запозиченнями ст.-чеськ. *strážě / stráž* 'сторож; варта; сторожування' (Boryś, с. 579–580). Другий компонент *город* позначав 'укріплене поселення'. Відомо, що в часи козаччини тут був сторожовий пост (Труды, с. 355).

Шаргород (м. Вінницьк. р-ну Вінницьк. обл.). Поселення з такою назвою вперше згадано в 2-й пол. XVI ст.: 1579 р. — *Szary Gród* (SG XI, с. 800–802). Згідно з історичними джерелами, це було місто-фортеця: 1585 р. — [поселення-фортеця *Шарогрудек*] (Купчишин, с. 39). Наступні фіксації: 1605 р. — *Szarograd* (Жерела VIII, с. 111), 1648 р. — *Szarigrod* (ГКУ, с. 201), 1799 р. — *Шаргородь* (ТОПГ, с. 218), 1890 р. — *Szarogród, Szarygród, Szarogródka, Szargorod* (SG XI, с. 800–802), 1946 р. — *Шаргород* (АТП 1947, с. 41). З погляду словотвору це назва-комполит зі складниками *Шар-* і *-город*. Історичні документи дають підстави переконливо пов'язувати препонент *Шар-* із антропонімом *Шарий*: поселення названо на честь Св. Флоріана Шарого — покровителя роду Я. Замойського, канцлера Речі Посполитої, який у 1579 р. отримав від короля Стефана Баторія право на володіння цими землями [Грушевський 1894, с. 120] (SG XI, с. 800–802; Труды, с. 731). Зважаючи на цей факт, версії про праслов'янську природу ойконіма *Шаргород* < псл. **Sarъgordъ* [Козлова 2006, с. 179] чи про його етимологічний зв'язок із герман. *Schar* 'натовп' [Тищенко 2018, с. 576] хибні. Другий компонент *-город* < ст.-укр. *городь* 'укріплене місце з оборонними спорудами, гóрод, замок' (ССУМ 1, с. 253).

Лінгвістичний аналіз односкладних (*Городок*) і двоскладних ойконімів із компонентом *-город / -городок*, зафіксованих у межах старожитнього Поділля (сучасні терени Вінницької, Тернопільської і Хмельницької обл.), в ретроспективі уможливив такі висновки:

1. Фіксація більшості аналізованих назв у часових межах XIV–XVII ст. свідчить про мотивацію їхніх основ (для односкладних) і постпонентів (для двоскладних) ст.-укр. *городь* (*городокь*), значення якого еволюціонувало від 'укріплене місце з оборонними спорудами, гóрод, замок' до 'великий населений пункт, переважно на магдебурзькому праві' й далі — 'місто / містечко (укріплене)'

2. Виявлення в межах подільських населених пунктів, назви яких містять у своєму складі лексеми *город* і *городок*, слідів давньоруських городищ поглиблює історію цих поселень саме як укріплених міст і містечок (пор. д.-р. *городь* 'огорожа, паркан, фортеця; місто; мур'; ЭССЯ 7, с. 37).

3. Структурно-семантична й етимологічна характеристика деяких двоосновних ойконімів із компонентом *-город* указує на реалізацію в їхньому складі давніх форм, що генетично сягають праслов'янської доби: **bělъgordъ*, **kytajъgordъ* (**kytajъ gordъ*), **zъnigordъ*.

4. Низка аналізованих ойконімів із другим складником *-город* містить відантропонімний перший компонент, який позначав ім'я історичної особи, на честь якої було названо поселення, або ж його засновника (*Комаргород, Шаргород*; з меншою ймовірністю — *Райгород*). Важливо зауважити, що дериваційна модель ойконімів **антропонім + город** має значну архаїку, що підтверджує доісторичний фрак. топонім *Mane-gardum* 'місто Манеса' (ЕССЯ 7, с. 38).

5. Окремі ойконіми, на зразок східноподільського *Вернигородок*, з огляду на їхню пізнішу історію (перша письмова згадка — XVIII ст.) виникли, напевно, за аналогією до продуктивної на той час номінаційної моделі первісно міських поселень — *городів*.

ДЖЕРЕЛА

АТП 1947 — Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року. Видання перше. Київ: Укрполітвидав, 1947. 1064 с.

АЮЗР — Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссиею для разбора древних актов, высочайше учрежденную при Киевском, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. Киев: Типография Г.Т. Корчак-Новицкого, 1859–1914. Ч. I–VIII.

Волости — Волости и важнейшие селения европейской России. По данным обследования, проведенного статистическими учреждениями Министерства Внутренних Дел, по поручению Статистического Совета. СПб.: Типография Министерства Внутренних Дел, 1885. Вып. III: Губернии Малороссийские и Юго-Западные. 349 с.

ГКУ — Вавричин М. Генеральна карта України Гійома Левассера де Боплана 1648 р. Вавричин М. Відтворення України: історія, картографія, краєзнавство, біографістика / упоряд. Н. Паславська, Н. Халак. Львів: ІУАД ім. М.С. Грушевського, 2012. С. 180–222.

Грінченко — Словарь української мови / упоряд. з дод. власн. матеріалу Б.Д. Грінченко; надрук. з вид. 1907–1909. Київ: Вид-во АН УРСР, 1958. Т. 1–4.

ГРУ — Гайдамацький рух на Україні в XVIII ст. Збірник документів / упоряд. І.Л. Бутич, М.І. Бутич, О.А. Купчинський та ін.; за ред. І.Л. Бутича та Ф.П. Шевченка. Київ: Наукова думка, 1970. 657 с.

Гульдман 1889 — Гульдман В.К. Подольская губерния. Опыт географическо-статистического описания. Каменец-Подольский: Издание Подольского губ. стат. комитета, 1889. 494 с.

Гульдман 1893 — Гульдман В.К. Населенные места Подольской губернии: алфавитный перечень населенных пунктов. Каменец-Подольский: Типография Подольск. губернска. правления, 1893. 636 с.

ЕСЛГНПР — Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі / відп. ред. О.С. Стрижак. Київ: Наукова думка, 1985. 256 с.

ЕСУМ — Етимологічний словник української мови: у 7 т. / за ред. О.С. Мельничука. Київ: Наукова думка, 1982–2012. Т. 1–6–.

Жерела — Жерела до історії України-Руси. Львів: У друкарні наук. товариства імені Шевченка, 1898–1908. Т. I–VIII.

ІМСВнц. — Історія міст і сіл Української РСР: у 26 т. Вінницька область. Київ: Гол. ред УРЕ АН УРСР, 1972. 777 с.

- ІМСХ** — Історія міст і сіл Хмельниччини (за працями Ю.Й. Сіцинського і М.І. Теодоровича): навч. посібник / упоряд. О. Тимошук. Хмельницький: Поліграфіст, 2011. 560 с.
- ІМСХм.** — Історія міст і сіл Української РСР: у 26 т. Хмельницька область. Київ: Гол. ред УРЕ АН УРСР, 1971. 705 с.
- ЙМ** — Йосифінська (1785–1788) і Францисканська (1819–1820) метрики. Перші поземельні кадастри Галичини. Показчик населених пунктів. Київ: Наукова думка, 1965. 354 с.
- Крикун 2008а** — Документи Брацлавського воєводства 1566–1606 років / упоряд. М. Крикун, О. Піддубняк. Львів: Наук. товариство імені Шевченка, 2008. 1220 с.
- Крикун 2008б** — Крикун М. Брацлавське воєводство у XVI–XVIII століттях: Статті і матеріали. Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2008. 412 с.
- Крикун 2011** — Крикун М. Кількість і структура поселень Подільського воєводства в першій половині XVII століття. *Крикун М. Подільське воєводство у XV–XVIII століттях. Статті і матеріали.* Львів: Наук. товариство імені Шевченка, 2011. С. 155–330.
- Крикун 2015** — Крикун М. Документи комісарського суду Подільського воєводства 1678–1679 років. Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2015. 360 с.
- Купчишин** — Купчишин М., Мичак А. Шаргородщина. Сторінки історії. Київ: [б. в.], 2002. 320 с.
- Кушнір** — Кушнір В.Г. Из топонимики Одесской области. *Историческое краеведение Одесщины*: сб. материалов / отв. ред. А.Д. Бачинский. Одесса, 1992. Вып. I. С. 98–102.
- ЛРС** — Латинско-русский словарь / И.Х. Дворецкий, Д.Н. Корольков. Москва: Гос. изд-во иностранных и национальных словарей, 1949. 950 с.
- Мельник** — Мельник К. На Днѣстровскомъ «Побережьѣ». *Киевская старина.* 1887. Т. XVIII. С. 638–675.
- Метрыка** — Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга № 272 (1576–1579 гг.). Кніга судових спраў № 58 (копія канца XVI ст.). Мінск: Беларуская навука, 2015. 436 с.
- Михайловський 2012** — Михайловський В.М. Православні парафії Подільського воєводства за матеріалами поборових реєстрів 1560-х рр. *Український історичний журнал.* 2012. №6. С. 130–144.
- Михайловський 2021** — Михайловський В. ІСТОРІЯ, МОВА, ГЕОГРАФІЯ: топоніми середньовічного Поділля. Київ: Темпора, 2021. 412 с.
- Морошкин** — Морошкин М. Славянський іменослов или собрание славянских личных имен в алфавитном порядке. СПб.: Типография Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1867. 213 с.
- НВВУ** — Національно-визвольна війна в Україні 1648–1657: зб. за документами актових книг / упоряд. Л.А. Сухих, В.В. Страшко. Київ: ЗАТ «Віпол», 2008. 1012 с.
- ПУМ** — Специальная карта Европейской России [Правобережная Украина и Молдавия] / под ред. Стрельбицкого. [Б. м.], 1875.
- Редько** — Редько Ю. Словник сучасних українських прізвищ: у 2 т. Львів: Наук. товариство імені Шевченка, 2007.
- СГУ** — Словник гідронімів України / ред. кол.: А.П. Непокупний, К.К. Цілуйко, О.С. Стрижак. Київ: Наукова думка, 1979. 781 с.
- СМЛ** — Славяно-молдавские летописи XV–XVI вв. / сост. Ф.А. Грекул. Москва: Наука, 1976. 150 с.
- ССУМ** — Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. / ред. Л.Л. Гумецька, І.М. Керницький. Київ: Наукова думка, 1977. Т. I–II.

СУМ — Словник української мови: в 11 т. / голова ред. кол. І.К. Білодід. Київ: Наукова думка, 1970–1980.

Тариф — Тариф подимного податку Київського воєводства 1754 року / опрац. К. Жеменецький; вступ, перекл. укр. Є. Чернецький. Біла Церква: Вид. Пшонківський О.В., 2015. 272 с.

Теодорович — Теодорович Н.И. Город Заславль Волынской губернии. Исторический очерк. Почаев: Типография Почаево-Успенской лавры, 1891. 52 с.

Тернопільщина ІМС — Тернопільщина. Історія міст і сіл: у 3 т. Тернопіль: ТЗОВ «Тернограф», 2014.

ТЕС — Тернопільський енциклопедичний словник: у 4 т. / редкол. Г. Яворський та ін. Тернопіль: ВАТ ТВПК «Збруч», 2004–2010.

ТОПГ — Топографічний опис Подільської губернії 1799 р. Вінницький, Ямпільський, Брацлавський повіти / за ред. Ю.В. Легуна. Вінниця: Нілан-ЛТД, 2017. 396 с.

Труды — Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. Вып. 9: Приходы и церкви Подольской епархии / под ред. Е. Сецинского. Каменець-Подольск: Типография С.П. Киржацкого, 1901. 1266 с.

ЭССЯ — Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд / под ред. О.Н. Трубачева, А.Ф. Журавлева, Ж.Ж. Варбот. Москва: Наука, 1974–2018. Вып. 1–41–.

AHRP — Atlas historyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Epoka przełomu XVI-go na XVII-sty. Dział II-gi: Ziemie ruskie Rzeczypospolitej / Oprac. i wyd. A. Jabłonowski. – Warszawa; Wiedeń, 1899–1904.

Boryś — Boryś W. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków: Wyd-wo Literackie, 2005. 864 s.

Pułaski — Pułaski K. Szkice i poszukiwania historyczne. Serya trzecia. Kraków: Spółka Wydawnicza Polska, 1906. 388 s.

Rymut — Rymut K. Nazwiska polaków. Słownik historyczno-etymologiczny. Kraków: Wyd-wo Instytutu polskiego PAN, 1999–2001. T. I–II.

SG — Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. Warszawa: Nakł. F. Sulimierskiego, W. Walewskiego, 1880–1902. T. I–XV.

SP — Słownik prasłowiański / pod red. F. Sławskiego. Wrocław etc.: Wyd-wo PAN, 1974–2001. T. 1–8–.

TG — Tabula Geographica continens Despotatus Wallachiae atque Moldaviae, Provinciis Bessarabiae sub clientela Turcica, itemque Provinciam Polonicam Podoliae, tanquam Regiones, in quibus bellum praesens geritur, ex Hasianis aliisque novissimis Subsidiis secundum Statum politicum recentissimum delineata, in lucem edita / ab Homannianis Heredibus, 1769.

Źdz. — Źródła dziejowe / wyd. A. Jabłonowski. Warszawa, 1876–1915. T. I–XXIV.

LEGEND

АТІ 1947 — *Ukrainian SSR. Administrative-territorial division on September 1, 1946. The first edition.* (1947). Kyiv: Ukrpolitvydav (in Ukrainian).

АЮЗР — *Archive of South-Western Russia, published by the Provisional Commission for the analysis of ancient acts, the highest established under the Kiev, Podolsk and Volyn Governor-General.* (1859–1914). (Part I–VIII). Kyiv: Tipografiya G.T. Korchak-Novickogo (in Russian).

Волости — *Volosts and the most important settlements of European Russia. According to a survey conducted by the statistical agencies of the Ministry of the Interior, on behalf of the Statistical*

- Council*. (1885). SPb: Tipografiya Ministerstva Vnutrennih Del. Issue. III: Little Russian and Southwestern provinces (in Russian).
- ГКУ** — Vavrychyn, M. (2012). General map of Ukraine by Guillaume Levasseur de Beauplan in 1648. *Vavrychyn, M. Reproduction of Ukraine: history, cartography, local history, biography* / edited by N. Paslavska, N. Halak. Lviv: IUAD im. M.S. Hrushevskoho. P. 180–222 (in Ukrainian).
- Грінченко** — Hrinchenko, B.D. (1907–1909). *Dictionary of the Ukrainian language*. (Vols. 1–4). Kyiv: Vyd-vo AN URSR (in Ukrainian).
- ГРУ** — Butych, I.L., Shevchenko, F.P. (Eds.). (1970). *The Haydamak movement in Ukraine in the 18th century. Collection of documents*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Гульдман 1889** — Guldman, V.K. (1889). *Podolsk province. Experience of geographical and statistical description*. Kamenetz-Podolsky: Izdanie Podol'skogo gub. stat. komiteta (in Russian).
- Гульдман 1893** — Guldman, V.K. (1893). *Settlements of the Podolsk province: an alphabetical list of settlements*. Kamenets-Podolsky: Tipografija Podol'sk. gubernsk. pravlenija (in Russian).
- ЕСЛГНПР** — Stryzhak, O.S. (Ed.). (1985). *Etymological dictionary of historical geographical names of Southern Russia*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- ЕСУМ** — Melnychuk, O.S. (Ed.). (1982–2012). *Etymological dictionary of the Ukrainian language: in 7 volumes*. (Vols. 1–6). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Жерела** — *Sources for the history of Ukraine-Russia*. (1898–1908). (Vols. I–VIII). Lviv: U drukarni nauk. tovarystva imeni Shevchenka (in Ukrainian).
- ІМСВнц.** — *History of cities and villages of the Ukrainian SSR: in 26 volumes. Vinnytsia region*. (1972). Kyiv: Hol. red URE AN URSR (in Ukrainian).
- ІМСХ** — *History of cities and villages of Khmelnych region (based on the works of Yu.Y. Sitsynskyi and M.I. Teodorovych): academic. manual*. (2011). Khmelnytskyi: Polihrafist (in Ukrainian).
- ІМСХм.** — *History of cities and villages of the Ukrainian SSR: in 26 volumes. Khmelnytskyi region*. (1971). Kyiv: Hol. red URE AN URSR (in Ukrainian).
- ЙМ** — *Josephine (1785–1788) and Franciscan (1819–1820) metrics. The first land cadastres of Galicia. Index of settlements*. (1965). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Крикун 2008а** — Krykun, M., Piddubniak, O. (Eds.). (2008). *Documents of the Bratslav Voivodeship 1566–1606*. Lviv: Nauk. tovarystvo imeni Shevchenka (in Ukrainian).
- Крикун 2008б** — Krykun, M. (2008). *Bratslav Voivodeship in the XVI–XVIII centuries: Articles and materials*. Lviv: Vyd-vo Ukrainskoho Katolytskoho Universytetu (in Ukrainian).
- Крикун 2011** — Krykun, M. (2011). The number and structure of settlements in the Podil Voivodeship in the first half of the 17th century. *Krykun, M. Podil Voivodeship in the XV–XVIII centuries. Articles and materials*. Lviv: Nauk. tovarystvo imeni Shevchenka. P. 155–330 (in Ukrainian).
- Крикун 2015** — Krykun, M. (2015). *Documents of the commissary court of the Podil Voivodeship in 1678–1679*. Lviv: Vyd-vo Ukrainskoho Katolytskoho Universytetu (in Ukrainian).
- Купчишин** — Kupchyshyn, M., Mychak, A. (2002). *Shargorod region. Pages of history*. Kyiv: [b. v.] (in Ukrainian).
- Кушнир** — Kushnir, V.G. (1992). From the toponymy of the Odessa region. *Historical local history of Odessa region: coll. materials*. Odessa. Issue. I. P. 98–102.
- ЛРС** — Dvoretzky, I.Kh., Korolkov, D.N. (Eds.). (1949). *Latin-Russian Dictionary*. Moscow: Gos. izd-vo inostrannyh i nacional'nyh slovarej (in Russian).
- Мельник** — Melnik, K. (1887). On the Dniester “Coasts”. *Kievskaja starina*. Vol. XVIII. P. 638–675 (in Russian).

- Метрыка** — *Metric of the Grand Duchy of Lithuania. Book № 272 (1576–1579). Book of court cases № 58 (copy of the end of the 16th century)*. (2015). Minsk: Belaruskaja navuka (in Belarussian).
- Михайловський 2012** — Mykhaylovsky, V.M. (2012). Orthodox parishes of the Podil Voivodeship according to the materials of the conscription registers of the 1560s. *Ukrainian historical journal*, 6, 130–144 (in Ukrainian).
- Михайловський 2021** — Mykhaylovsky, V. (2021). *HISTORY, LANGUAGE, GEOGRAPHY: toponyms of medieval Podillia*. Kyiv: Tempora (in Ukrainian).
- Морошкин** — Moroshkin, M. (1867). *Slavic name book or a collection of Slavic personal names in alphabetical order*. SPb.: Tipografija Sobstvennoj E.I.V. Kanceljarii (in Russian).
- НВВУ** — Sukhykh, L.A., Strashko, V.V. (Eds.). (2008). *National Liberation War in Ukraine 1648–1657: coll. according to the documents of the act books*. Kyiv: ZAT «Vipol» (in Ukrainian).
- ПУМ** — Strelbitsky (Ed.). (1875). *Special Map of European Russia [Right-bank Ukraine and Moldova]* (in Russian).
- Редько** — Redko, Yu. (2007). *Dictionary of modern Ukrainian surnames: in 2 volumes*. Lviv: Nauk. tovarystvo imeni Shevchenka (in Ukrainian).
- СГУ** — Nepokupny, A.P., Tsilyuko, K.K., Stryzhak, O.S. (Eds.). (1979). *Dictionary of hydronyms of Ukraine*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- СМЛ** — Grecul, F. (Ed.). (1976). *Slavic-Moldovan chronicles of the XV–XVI centuries*. Moscow: Nauka (in Russian).
- ССУМ** — Humetska, L.L., Kernytskyi, I.M. (1977). *Dictionary of the Old Ukrainian language of the XIV–XV centuries*. (Vols, 1–2). Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- СУМ** — Bilodid, I.K. (Ed.). (1970–1980). *Dictionary of the Ukrainian language: in 11 volumes*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
- Тариф** — *Tariff of the floating tax of the Kyiv Voivodeship in 1754*. (2015). Bila Tserkva: Vyd. Pshonkivskiy O.V. (in Ukrainian).
- Теодорович** — Teodorovich, N.I. (1891). *The city of Zaslavl, Volyn province. Historical essay*. Pochaev: Tipografija Pochaevo-Uspenskoj lavry (in Russian).
- Тернопільщина ІМС** — *Ternopil region. History of cities and villages: in 3 volumes*. (2014). Ternopil: TzOV «Terno-hraf» (in Ukrainian).
- ТЕС** — Yavorsky, H. etc. (Eds.). (2004–2010). *Ternopil encyclopedic dictionary: in 4 volumes*. Ternopil: VAT TVPK «Zbruch» (in Ukrainian).
- ТОПГ** — Lehun, Yu.V. (Ed.). (2017). *Topographical description of the Podilsk province in 1799. Vinnytsia, Yampilsky, Bratslavsky counties*. Vinnytsia: Nilan-LTD (in Ukrainian).
- Труды** — Setsinskyi, E. (Ed.). (1901). *Proceedings of the Podolsk Diocesan Historical and Statistical Committee*. Issue. 9: Parishes and churches of the Podolsk diocese. Kamenets-Podolsk: Tipografija S.P. Kirzhackogo (in Russian).
- ЭССЯ** — Trubachev, O.N., Zhuravlev, A.F., Warbot, Zh.Zh. (Eds.). (1974–2018). *Etymological Dictionary of Slavic Languages: Proto-Slavic Lexical Fund*. Moscow: Nauka. Issue 1–41– (in Russian).
- АНРР** — Atlas historyczny Rzeczypospolitej Polskiej. Epoka przełomu XVI-go na XVII-sty. Dział II-gi: Ziemie ruskie Rzeczypospolitej / Oprac. i wyd. A. Jabłonowski. – Warszawa; Wiedeń, 1899–1904.
- Boryś** — Boryś, W. (2005). *Etymological dictionary of the Polish language*. Krakow.
- Pulaski** — Pulaski, K. (1906). *Sketches and Historical Research. third series*. Krakow.

- Rymut** — Rymut, K. (1999–2001). *Surnames of Poles. Historical and etymological dictionary*. (Vols. 1–2). Krakow.
- SG** — *Geographical dictionary of the Kingdom of Poland and other Slavic countries*. (1880–1902). (Vols. I–XV). Warsaw.
- SP** — Sławski, F. (Ed.). (1974–2001). *Proto-Slavic Dictionary*. (Vols. 1–8–). Wrocław etc.
- TG** — Tabula Geographica continens Despotatus Wallachiae atque Moldaviae, Provinciam Bessarabiae sub clientela Turcica, itemque Provinciam Polonicam Podoliae, tanquam Regiones, in quibus bellum praesens geritur, ex Hasianis aliique novissimis Subsidiis secundum Statum politicum recentissimum delineata, in lucem edita / ab Homannianis Heredibus, 1769.
- Џdz.** — Jablonowski, A. (Ed.). (1876–1915). *Historical sources*. (Vols. 1–24). Warsaw.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бучко Д., Котович В. Походження назв населених пунктів Тернопільщини. Дрогобич: Пóсвіт, 2017. 316 с.
2. Верменич Я., Дмитрук В.І., Архипова С.І. Міська історія України: проблеми початкового датування. Науково-довідкове видання. Київ: Інститут історії України НАН України, 2010. 140 с.
3. Войтович Л. Перша галицька династія. *Генеалогічні записки*. Львів, 2009. Вип. 7. С. 1–25.
4. Грушевський М. Барское староство. Исторические очерки (XV–XVIII в.). Киев: Типография Императорского Университета Св. Владимира В.І. Завадзкаго, 1894. 404 с.
5. Дашкевич Я. Україна і Схід / упоряд. Г. Сварник, А. Фелонюк. Львів: Коло, 2016. 960 с.
6. Дика Л.Л. Лексико-словотвірна характеристика ойконімійної системи Барщини XV–XX ст. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства: зб. наук. праць / гол. ред. М.Є. Скиба. Хмельницький, 2013. Вип. 6. Ч. 2. С. 114–124.*
7. Железняк І.М. Київський топонімікон. Київ: «Кий», 2013. 224 с.
8. Козлова Р.М. Славянская гидронимия. Праславянский фонд. Минск: ИООО «Право и экономика», 2006. Т. IV. 310 с.
9. Козлова Р.М. Античные древности Славии (К проблеме этногенеза славян). Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2014. 348 с.
10. Козлова Р.М. Античная этнонимия: Ворáνοι, ’Аѳорáκη, Воробóскоі. *Студії з ономастики та етимології. 2014* / відп. ред. В.П. Шульгач. Київ, 2014. С. 26–45.
11. Лучик В.В. Етимологічний словник топонімів України. Київ: ВЦ «Академія», 2014. 544 с.
12. Миська Р. Звенигород на Дністрі: історіографічний міф чи літописне місто. *Княжа доба: історія і культура*. 2013. Вип. 7. С. 59–68.
13. Наулко В.І., Перковський А.Л. Етнічна історія Поділля. *Поділля: історико-етнографічне дослідження* / Артюх Л.Ф., Балушок В.Г., Балтарович З.С. та ін. Київ: Доля, 1994. С. 34–62.
14. Петров М. Городок над Смотричем: перша письмова згадка. *Томілович Л.В. Городок*. Хмельницький: Поліграфіст, 2018. С. 3–10.
15. Приходнюк О.М. Слов’яни на Поділлі (VI–VII ст. н. е.). Київ: Наукова думка, 1975. 156 с.
16. Рабинович М.Г. Из истории городских поселений восточных славян. *История, культура, фольклор и этнография славянских народов: VI Междунар. съезд славистов: Докл. сов. дел*. Москва: Наука, 1968. С. 130–148.
17. Роспонд С. Структура и стратиграфия древнерусских топонимов. *Востоочнославянская ономастика* / отв. ред. А.В. Суперанская. Москва: Наука, 1972. С. 9–89.

18. Тищенко К.М. Історична пам'ять українців у топонімах. *Тищенко К.М. Іншомовна історія українців: 2300 запозичених реалій античності й середньовіччя у мові, топонімах і прізвищах*. Київ–Броди: Просвіта, 2018. С. 219–606.
19. Торчинська Н.М., Торчинський М.М. Словник власних географічних назв Хмельницької області. Хмельницький: Авіст, 2008. 548 с.
20. Худаш М.Л. Українські карпатські і прикарпатські назви населених пунктів (відапелятивні утворення). Львів: Інститут народознавства НАН України, 2006. 452 с.
21. Шапошников А.К. Производные славянского глагола *кути. *Ad fontes verborum. Исследования по этимологии и исторической семантике. К 70-летию Жанны Жанновны Варбот*. Москва: Индрик, 2006. С. 432–444.
22. Шульгач В.П. Ойконімія Волині: Етимологічний словник-довідник. Київ: Кий, 2001. 189 с.
23. Rospond S. Rec.: Jürgen Udolph, Studien zu slavischen Gewässernamen. Ein Beitrag zur Frage nach der Urheimat der Slaven. Mit 119 Karten. C. Winter, Heidelberg 1979. S. 640. *Rocznik Slawistyczny*. 1981. T. XLII. S. 63–76.

REFERENCES

1. Buchko, D., Kotovych, V. (2017). *The origin of the names of settlements in the Ternopil region*. Drohobych: Pósvit (in Ukrainian).
2. Vermenych, Ya., Dmytruk, V.I., Arkhipova, S.I. (2010). *Urban history of Ukraine: problems of initial dating. Scientific reference publication*. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy (in Ukrainian).
3. Voytovych, L. (2009). The first Galician dynasty. *Genealogical records*. Lviv. Vol. 7. P. 1–25 (in Ukrainian).
4. Grushevsky, M. (1894). *Barskoe starostvo. Historical essays (XV–XVIII centuries)*. Kyiv: Tipografija Imperatorskogo Universiteta Sv. Vladimira V.I. Zavadzkgago (in Russian).
5. Dashkevych, Ya. (2016). *Ukraine and the East*. Lviv: Kolo (in Ukrainian).
6. Dyka, L.L. (2013). Lexical and word-forming characteristics of the oikonymy system of Barshchyna of the XV–XX centuries. *Actual problems of philology and translation studies: coll. of science works*. Khmelnytskyi. Vol. 6. Part 2. P. 114–124 (in Ukrainian).
7. Zheleznyak, I.M. (2013). *Kyiv Toponymicon*. Kyiv: Kyi (in Ukrainian).
8. Kozlova, R.M. (2006). *Slavic hydronymy. Proto-Slavic fund*. Minsk: IOOO «Pravo i jekonomika». Vol. IV (in Russian).
9. Kozlova, R.M. (2014a). *Ancient antiquities of Slavia (On the problem of the ethnogenesis of the Slavs)*. Gomel: GGU im. F. Skoriny (in Russian).
10. Kozlova, R.M. (2014b). Antique ethnonymy: Βοράνοι, 'Αβοράκη, Βορούσκοι. *Studii z onomastyky ta etymolohii*. Kyiv. P. 26–45 (in Russian).
11. Luchyk, V.V. (2014). *Etymological dictionary of toponyms of Ukraine*. Kyiv: VC «Akademija» (in Ukrainian).
12. Myska, R. (2013). Zvenigorod on the Dniester: a historiographical myth or an annalistic city. *Princely age: history and culture*. Issue 7. P. 59–68 (in Ukrainian).
13. Naulko, V.I., Perkovskiy, A.L. (1994). Ethnic history of Podillia. *Artyukh, L.F., Balushok, V.G., Baltarovych, Z.E. etc. (Eds.). Podillia: historical and ethnographic study*. Kyiv: Dolia. P. 34–62 (in Ukrainian).
14. Petrov, M. (2018). Horodok over Smotrych: the first written mention. *Tomilovych, L.V. The town*. Khmelnytskyi: Polihrafist. P. 3–10 (in Ukrainian).

15. Prykhodnyuk, O.M. (1975). *Slavs in Podillya (VI–VII centuries AD)*. Kyiv: Naukova dumka (in Ukrainian).
16. Rabinovich, M.G. (1968). From the history of urban settlements of the Eastern Slavs. *History, culture, folklore and ethnography of the Slavic peoples: VI Intern. Congress of Slavists*. Moscow: Nauka. P. 130–148 (in Russian).
17. Rospond, S. (1972). Structure and stratigraphy of ancient Russian toponyms. *Superanskaya, A.V. (Ed.). East Slavic onomastics*. Moscow: Nauka. P. 9–89 (in Russian).
18. Tyshchenko, K.M. (2018). Historical memory of Ukrainians in toponyms. *Tyshchenko, K.M. History of Ukrainians in another language: 2,300 borrowed realities of antiquity and the Middle Ages in language, toponyms and surnames*. Kyiv–Brody: Prosvita. P. 219–606 (in Ukrainian).
19. Torchynska, N.M., Torchynskyi, M.M. (2008). *Dictionary of proper geographical names of Khmelnytskyi region*. Khmelnytskyi: Avist (in Ukrainian).
20. Khudash, M.L. (2006). *Ukrainian Carpathian and Carpathian names of settlements (appellative formations)*. Lviv: Instytut narodoznavstva NAN Ukrainy (in Ukrainian).
21. Shaposhnikov, A.K. (2006). Slavic verb derivatives *kyti. *Ad fontes verborum. Studies in etymology and historical semantics. To the 70th anniversary of Zhanna Zhannovna Varbot*. Moscow: Indrik. P. 432–444 (in Russian).
22. Shulhach, V.P. (2001). *Oikonimia of Volyn: Etymological dictionary-reference*. Kyiv: Kyi (in Ukrainian).
23. Rospond, S. (1981). Rec.: Jürgen Udolph, Studien zu slavischen Gewässernamen. Ein Beitrag zur Frage nach der Urheimat der Slaven. Mit 119 Karten. C. Winter, Heidelberg 1979. S. 640. *Rocznik Slawistyczny*. 1981. T. XLII. S. 63–76.

Sviatoslav Verbych, Doctor of Philology, Senior Researcher, Leading Researcher in the Department of History of the Ukrainian Language and Onomastics, Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-4671-1898>

e-mail: sviatoverb@ukr.net

PODIL OIKONYM WITH A POST-COMPONENT -gorod / -gorodok: HISTORY, CHRONOLOGY AND ETYMOLOGY

The article is devoted to the historical-linguistic study of one-word oikonyms, which are motivated by the lexeme *gorod / gorodok*, and names with the second component *-gorod*. Such names are recorded in various regions of historical Podillia — within the boundaries of modern Vinnytsia, Ternopil and Khmelnytskyi regions: *Bilogorodka*, *Vernyhorodok*, *Horodok*, *Dzvenigorod* and *Zvenigorod*, *Kitaygorod*, *Komargorod*, *Kopaigorod*, *Raigorod*, *Strazhgorod*, *Shargorod*. The article deals with the structural-semantic and etymological characteristics of the creative bases of the respective oikonyms. The author provides a chronological attribution of the appearance of these settlements.

Keywords: appellative *hórod*, bisyllabic names, oikonyms with the *-hórod* component, Podillia, proforma.

Отримано редакцією журналу / Received: 11.04.2024

Прорецензовано / Revised: 18.04.2024

Схвалено до друку / Accepted: 23.10.2024